
LEARNING THE PALKEN LANGUAGE AS AN OFFICIAL DIALECT OF THE BANATIAN BULGARIANS

Penka Valcheva

University “Prof. d-r Asen Zlatarov” – Burgas, Bulgaria, pepa.valcheva@gmail.com

Abstract: Banat Bulgarians are a special descendant of the centuries-old tree of the Bulgarian ethnic group. Descendants of the displaced from Nikopol and Svishtov after the rout of the Chuprov’s uprising in 1688, they have lived in Banat for 281 years and have preserved their language, traditions and Bulgarian consciousness. Despite their affiliation to Catholicism, they continue to be referred to as “palkene” as a remembrance of their Pavlikian past. After Bulgaria’s liberation from Turkish slavery, some of the Banat Bulgarians returned to their homeland, again seeking subsistence and a better life, and founded the villages of Dragomirovo, Gostilya, Bardarski Geran, Bregare and Asenovovo. Banat Bulgarians use their own language, which they call “Palken”. His writing is based on the Croatian Latin version, and preserves many ancient forms of the language spoken in Bulgaria. The main principle in the Bulgarian Palken spelling is phonetic, ie. it is written as it is pronounced. In lexical terms, there are many borrowing from the Banat Bulgarians from German, Hungarian and Serbian, which is due to the close contacts of Banat Bulgarians with other people in the multi-ethnic Banat. Despite the foreign influence, the dialect form and the use of Latin instead of Cyrillic, the Banat Bulgarians emphasize the Bulgarian character in their language. The Bulgarian Palken language is used in literature, the press, the church and the media with minor differences due to the different dialects. In the period 1860-1896 it was the main language of teaching in the Bulgarian school in Banat, from 1896 to 1918 it was replaced by Hungarian, and then – by Romanian or Serbian. In Bulgaria, the Palken language was functional in the late 18th and early 20th centuries. Today the Banat Bulgarians have turned their dialect in a second Bulgarian literary language, publishing a large number of textbooks, calendars, books, prayer books, newspapers and magazines, through which the few who know and use the Palken language seek to influence others in their community and save it from destruction and oblivion. Nowadays, this language continues to be alive and real in the culture and everyday life of Bulgarian families who have migrated from Bulgaria due to historical circumstances more than two hundred years ago in Serbian, Romanian and Hungarian Banat. This report examines the specifics of the graphical system of the Bulgarian Palken language by comparing them with the modern Bulgarian language.

Keywords: Banat Bulgarians, Palken language, didactic games

**ИЗУЧАВАНЕ НА ПАЛКЕНСКИ ЕЗИК КАТО ОФИЦИАЛЕН КНИЖОВЕН
ДИАЛЕКТ ОТ БАНАТСКИТЕ БЪЛГАРИ****Пенка Кръстева Вълчева**

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас, pepa.valcheva@gmail.com

Резюме: Банатските българи са особена издънка от многовековното дърво на българския етнос. Потомци на изселените се чипровчани и павликяни от Никополско и Свищовско след погрома на Чипровското въстание през 1688г., те вече 281 години живеят в Банат и пазят езика, традициите и българското си самосъзнание. Въпреки принадлежността си към католицизма, продължават да се наричат “палкене” като спомен за павликянското им минало. След освобождението на България от турско робство част от банатските българи се връщат в родината, отново търсейки препитание и по-добър живот, и основават селата Драгомирово, Гостиля, Бърдарски геран, Брегаре и Асеново. Банатските българи използват свой език, който наричат палкенски. Неговата писменост е формирана на основата на хърватската редакция на латиница, и съхранява много старинни форми на езика, говорен в България. Главният принцип в българският палкенски правопис е фонетичният, т.е. пише се както се изговаря. В лексикално отношение в езика на банатските българи има много заемки от немски, унгарски и сръбски, което се дължи на близките контакти на банатските българи с останалите народи в многоетническия Банат. Въпреки чуждото влияние, диалектната форма и използването на латиница вместо на кирилица банатските българи изтъкват българския характер на езика си. Българският палкенски език се използва в литературата, печата, църквата и медиите с незначителни различия, дължащи се на различните диалекти. В периода 1860 – 1896 г. той е бил основен език на преподаване в българските училища в Банат, от 1896 до 1918 е заменен с унгарския, а след това – с румънски или сръбски. В България

палкенският език е бил функционален в края на 18 и началото на 20 век. Днес банатските българи са превърнали своя диалект във втори български литературен езика, като издават голям брой учебни пособия, календари, книги, молитвеници, вестници и списания, чрез които малцината, знаещи и ползващи палкенски език, се стремят да въздействат на останалите в общността си и да го спасят от унищожаване и забора. В наше време този език продължава да бъде жив и реален в бита, културата и ежедневието на българските семейства, преселили се от България поради историческите обстоятелства преди повече от двеста години в сръбски, румънски и унгарски Банат. В настоящия доклад се разглеждат спецификите в графичната система на българския палкенски език чрез съпоставянето им със съвременния български език.

Ключови думи: банатски българи, палкенски език, дидактични игри

Статията е финансирана от проект № НИХ-420 „Българската диаспора в Молдова, Унгария, Сърбия и Румъния – образователни проблеми и педагогически предизвикателства“ при Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – гр. Бургас.

Банатският говор, т. е. говорът на българите в областта Банат, наричани обикновено „банатски българи“, днес е все още запазен. Тия българи представят компактно население в няколко села в Банат, по-голямата част от който сега е в границите на Румъния, а една малка част е в границите на Сърбия и в границите на Унгария (Стойков 2002: 193).

Днешните банатски българи са потомци на ония българи — католици и православни, на брой около 15 000 души, които след неуспеха на Чипровското въстание през 1688 г. са били принудени да се преселят във Влашко, за да избегнат яростта на турските власти. След дълги и мъчителни скитания, които продължили около 40 години, те получили разрешение от австрийското правителство да се установят в опустошената от турците област Банат в Австро-Унгария, където в продължение на три години (1738—1741 г.) основали редица селища. Към тях още във Влашко се присъединили много други българи-католици от Свищовско и Никополско, наричани павликяни, които също така били подложени на гонения от страна на турските власти след Чипровското въстание. В говорно отношение обаче като по-многобройни надделели павликяните и постепенно техният диалект се наложил, измествайки напълно чипровски говор (Стойков 2002: 193).

В продължение на повече от два века и половина, т. е. от своето изселване отвъд Дунав до последните години преди Втората световна война, банатските българи, или, както те сами се наричат, „palšene-palkenci“, са живели отделени и откъснати от българския народ и от България, но винаги са пазели своето българско народно съзнание. Заобиколени от много други народности, като унгарци, румънци, немци и сърби, в многонационалния Банат, те се обособили, затворили се в себе си и се запазили (Стойков 2002: 193-194).

Проблемите, свързани с езика на българите българи, който самите те наричат „палкенски“, привличат вниманието на учените още в края на 19 век, когато Любомир Милетич публикува първите си проучвания за тази българска общност (Милетич 1896, 1897, 1900, 1987). От тогава до днес броят на публикациите върху тяхната история, бит и култура е нараснал значително, но на пръсти се броят изследванията, свързани с езика им. Една немалка част от тях са написани на банатски книжовен език и поради тази причина са сравнително по-слабо познати в България. В България публикациите за банатската история, книжнина и култура в по-ново време се свързват най-вече с имената на К. Телбизов (Телбизов 1958, 1963, 1984, 1996), Б. Нягулов (Нягулов 1999), Л. Георгиев (Георгиев 2010) и др. (Младенова 2015: 576).

От кодификацията на българския палкенски език през 1866 година са изминали 155 години, но и днес трудно може да се говори за придържане към строго определена правописна норма, още повече, че и в самото начало, поради силното чуждоезиково влияние и бедната лексика, тя често е била нарушавана.

Начините, по които се обогатява лексиката на книжовните езици, съществено се отличава от начините, по които се обогатява лексиката на говорите. В говорите думите навлизат стихийно и тяхната поява се обуславя от конкретните културно-исторически условия, от по-близкото или по-далечното общуване с други народи и от разнообразните културни влияния. А в книжовните езици, особено през началните периоди от тяхното съществуване, голяма част от новите думи са последица от съзнателна намеса на отделни лица, от подбор на лексикалните изразни средства с оглед на известни теоретически схващания за езикова чистота, правилност, общодостъпност и пр. За това лексиката на говорите се обогатява главно чрез заемки от чужди езици, а лексиката на книжовните езици — чрез заемки и чрез собствено словотворчество (Единството на българския език в миналото и днес 1978: 11).

Различията в основните начини за обогатяване на говорната и на книжовната лексика се наблюдават и в двете форми на банатския говор. Новите думи в диалектната реч са главно заемки от сърбохърватски, немски, унгарски и румънски език, а в книжовната форма са предимно новообразувани въз основа на наличния лексикален материал, но по чужди образци. Банатските книжовни дейци са смятали, както изтъква един от основателите на тяхната книжнина Й. Рил, че за новите понятия, предмети и пр. трябва да се образуват названия от български лексикален материал и само ако това е невъзможно, те да се заемат от сърбохърватски език (Единството на българския език в миналото и днес 1978: 12).

След 1990 година възможностите за директен контакт с книжовния български език многократно се увеличават. Освен че се изучава в училище, интернет технологиите предлагат непрекъснат онлайн достъп до него и част от информацията и новините, публикувани в банатската преса, идват непосредствено чрез българския език. Използването на дума от българския лексикален фонд се предпочита от някои автори, вместо създаването на неологизми и заемането ѝ от друг език (Младенова 2014: 58).

Обект на вниманието ни ще бъде проблемът за изучаването на българския палкенски език като официален книжовен диалект чрез сравнителното му съпоставяне със съвременния български език.

За целта ще бъдат разгледани някои различия в графичните системи на двата езика, които са представени в издадения през 2010 година буквар на съвременен български език и български палкенски език, с автори Огнян Цветков и Аугустин Калапиш (Цветков, Калапиш 2010).

За запознаването с графичната система на двата езика авторите на буквара съпоставят начина на изписването и четенето на буквите, като акцентират на спецификите в палкенския език и правилата на съвременния български език. Виж табл. 1

Таблица 1. Кодифициране на българския палкенски език на латиница.

Латиница	A a	Á á	B b	C c	Č č	Ć ć	D d	Dz dz	Dž, dž,	E e	É é
Съответствие на кирилица	О, Ъ	А	Б	Ц	Ч	(К ^b)	Д	ДЗ	ДЖ	Е	И
Латиница	F f	G g	Gj gj	H h	I i	J j	K k	L l	Lj lj	M m	N n
Съответствие на кирилица	Ф	Г	(Г ^b)	Х	И	Й, Ъ	К	Л	(Л ^b)	М	Н
Латиница	Nj nj	O o	P p	R r	S s	Š š	T t	U u	V v	Z z	Ž ž
Съответствие на кирилица	(Н ^b)	О	П	Р	С	Ш	Т	У	В	З	Ж

В българският палкенски език буквата „а“ се чете като „а“, когато е написана с ударение, а когато е без ударение се чете между „о“ и „ъ“. Например в изречението „Ás hurtuvam na kotkata, a tá hurtuva na upáškata ij – Аз казвам на котката, а тя на опашката си.“ буква „а“ без ударение се чете като „о“ [Ас хуртувом но коткото, а та хуртуво но упашкото ий]. В изречението „Áku rábutiš, za imaš. – Ако работиш, ще имаш.“ буква „а“ без ударение се чете като „ъ“ и „о“ [Аку работъш, зъ имош].

Буквите „ъ“ и „и“ се отразяват с латинското „i“. Например в изречението „Nide da fáliš hubavica, a vrednica – Не хвали ми хубавица, а работница.“ латинското „i“ се чете като българското „и“ [Ниде до фалиш хубовицо, а вредницо]. В изречението „Kinigata ij čtíri oči – Книгата е четири очи.“ латинското „i“ се чете като българското „ъ“ [Кънъгато ий чътър очи].

Буква „е“, обикновено се чете като „е“ от съвременния български език, а когато е под ударение се чете и като „е-дълго“. Например в изречението „Véselu sarcí pesma peje – Весело сърце песен пее.“ буква „é“ се чете като „е-дълго“ [Вееселу сорци песмо пейе]. Дълго „е“ се чете и в думи като: sélu /сеелу/ - село, víčéte /вичеере/ - вечеря, dnés /днеес/ - днес, srécin /среекън/ - радостен.

Под влияние на сръбската фонетика в писмения български палкенски език се използват и два допълнителни сонора „lj“ и „nj“. Например в думите: oгаñj /оранъи/ - оране, деñj /день/ - ден, šolja /шолъа/ - чаша, ljubav /лъубав/ - любов.

Използват също един допълнителен беззвучен съгласен „ć“, който се произнася „къ“, като например в думите: согаv /къорав/ - сляп, sneć /снекъ/ - сняг, и един допълнителен звучен съгласен „gj“, който се чете като „гъ“, като в думите gjzđav /гъиздав/ - гиздав и gjaránj /гъоранъ/ - кладенец.

В стремежа си да съхранят автентичността на езика много автори споделят мнението, че писменият палкенски език трябва максимално да следва диалекта, който да бъде предпазен от навлизането на нови думи не само от румънски, унгарски, сръбски, английски, но и от книжовния български език. В тази връзка през 2012 година в село Стар Бешенов група радатели за автентичния палкенски език издават малка книжка със заглавие „Banátsčija balgarsčī dialekt i pīsmenus“. В нея, както пише Маринела Младенова, „са описани някои разлики между българския палкенски език и книжовния български език, като се подчертава, че заместването на думи от литературния език унищожава диалекта“ (Младенова 2015: 582).

В същото време в банатската преса се срещат и противоположни мнения, според които лексиката на българския палкенски език не е достатъчно богата и затова е необходимо да се заемат думи от други езици, които обаче трябва да запълват липсващите, а не да изместват вече съществуващите. Освен това, привържениците на тази теза подчертават, че заимстването на думи от съвременния български език не само, че не обезличава палкенския език, но и сближава банатските българи с техните корени.

От 2014 година насам банатските българчета в Румъния и Сърбия изучават под различна форма палкенски език. Дружествата на банатските българи в Румъния и Сърбия имат периодични печатни издания на своя език. В Тимишоара се издава вестник „Naša glas“ и списанието „Literaturna miselj“. Издават се и книги, често с историческо съдържание за България и за селищата на банатските българи, както и учебници по банатски български език. В статията си „150 години от началото на банатската българска книжовност“¹¹ от 2014 година Александър Лавров споделя, че в телевизиите в градовете Тимишоара и Арад, както и в радио „Тимишоара“ си излъчват редовни рубрики на палкенски език с участието на автори и водещи членове на общността. Авторът подчертава също, че палкенския език се използва широко и в интернет пространството, в различни блогове и сайтове, които в днешно време имат огромен принос за свързване на общността на банатските българи в глобален мащаб.

В заключение можем да добавим, че независимо от стремежите на банатските българи да съхранят автентичността на диалекта си или да го развият в съответствие с познавателните нужди на съвременното общество, запазването както на езика им, така и на националното им съзнание се нуждае от засиленото присъствие на книжовния български език в ежедневието им и от непрекъснатите им контакти с България. Модернизацията на българския палкенски език според А. Лавров¹² трябва да следва отблизо развитието на българския книжовен език и да отразява по подходящ начин неговите промени, така, че да не нараства дистанцията между двете паралелни форми, а напротив, без ущърб да намалява, когато и колкото е възможно, защото център на българщината е и ще си остане в държавата България.

ИЗТОЧНИЦИ

- Георгиев, Л. (2010), Българите католици в Трансилвания и Банат (XVIII – първата половина на XIX в.). София.
- Единството на българския език в миналото и днес (1978), сп. Български език, год. XXVIII, кн.1, Българска академия на науките, Институт за български език, София, 7-43
- Милетич, Л. (1896), Седмиградските българи. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XIII. София, 153-256.
- Милетич, Л. (1897), Заселението на католишките българи в Седмиградско и Банат. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XIV. София, 284-543.
- Милетич, Л. (1900), Книжнината и езикът на банатските българи. – В: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. XVI–XVII. София, 339-482.
- Милетич, Л. (1987), Изследвания за българите в Седмиградско и Банат. „Наука и изкуство“, София.
- Младенова, М. (2015), Проблемът на езика в проблемът за езика в банатската българска преса и книжнина от началото на 21 век, Балканите – език, история, култура, с. 576-586
- Младенова, М. (2014), Езикът на българските католици в румънски Банат в началото на 21 век, Проблеми на социолингвистиката: Езикът във времето и пространство, с. 54-60
- Нягулов, Б. (1999), Банатските българи. Историята на една малцинствена общност във времето на националните държави. Парадигма, София.

¹¹ Лавров, Ал. (12.07.2014), 150 години от началото на банатската българска книжовност.

<http://falmis.org/statii/banatsi-balgari/438-150-ot-nachaloto-na-banatskata-knizhovnost>

¹² Лавров, Ал. (10.06.2011), Накратко: За създаването, опазването и развитието на банатския-български книжовен език. <http://falmis.org/statii/banatsi-balgari/367-nakratko-za-sazdavaneto-opazvaneto-i-razvitiето-na-banatskiya-balgarski-knizhoven-ezik>

- Стойков, Ст. (2002), Българска диалектология. 4-то фототипно издание, Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“, София.
- Телбизов, К. (1958), Народната носия на банатските българи. Изд. на Българската академия на науките, София.
- Телбизов, К. (1963), Традиционен бит и култура на банатските българи. Изд. на Българската академия на науките, София.
- Телбизов, К. (1984), Банатската българска книжнина. – Литературна мисъл, №2, 132-137.
- Телбизов, К., М. Векова, М. Люлюшев (1996), Българското образование в Банат и Трансилвания. Унив.изд. „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново.
- Цветков, О., А. Калапиш (2010), Съвременен български език и български палкенски език. Буквар и читанка, С.